

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Центр післядипломної освіти, дистанційного та заочного навчання
Кафедра теоретичної психології

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ЖІНОК

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти
першого рівня ЗФН
за спеціальністю 053 Психологія
Марія-Анастасія МАРГАЛИЧ

Науковий керівник:
доцент кафедри теоретичної
психології, кандидат психологічних наук
Олена ВАВРИНІВ

Рецензент
кандидат психологічних наук
Роман ЯРЕМКО

Кваліфікаційна робота допущена до захисту
«__» _____ 2023 р., протокол № ____
Завідувач кафедри теоретичної психології
доктор психологічних наук, професор
_____ **Зоряна КОВАЛЬЧУК**

Львів – 2024

АНОТАЦІЯ

Маргалич М.-А.М. Психологічні особливості гендерної ідентичності у жінок

Кваліфікаційна робота присвячена розкриттю проблеми гендерної ідентичності у жінок. У роботі висвітлено сутність та зміст поняття «гендер» та «гендерна ідентичність», проаналізовано теоретичні аспекти дослідження гендерної ідентичності у сучасній психологічній науці, окреслено вплив суспільства на розвиток гендерної ідентичності жінок. Встановлено, що високий показник задоволеності життям, дуже високий показник задоволеності життям, високий рівень домагань, середній рівень самооцінки, дратівливість, комунікабельність, відкритість формують гендерну ідентичність у жінок.

Ключові слова: гендер, гендерна ідентичність, фемінність, маскуліність, андрогінність.

ABSTRACT

Margalych M.-A.M. Psychological features of gender identity in women

The qualification work is devoted to the disclosure of the problem of gender identity in women. The work highlights the essence and content of the concepts of "gender" and "gender identity", analyzes the theoretical aspects of gender identity research in modern psychological science, outlines the influence of society on the development of women's gender identity. It was established that a high level of life satisfaction, a very high level of life satisfaction, a high level of harassment, an average level of self-esteem, irritability, sociability, and openness form gender identity in women.

Key words: gender, gender identity, femininity, masculinity, androgyny.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ГЕНДЕНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЖІНОК	6
1.1. Теоретичні аспекти дослідження гендерної ідентичності у сучасній психологічній науці	6
1.2. Вплив суспільства на розвиток гендерної ідентичності жінок	11
Висновки до першого розділу	24
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЖІНОК	26
2.1. Опис методів дослідження та характеристика вибірки	26
2.2. Аналіз результатів дослідження гендерної ідентичності жінок	29
Висновки до другого розділу	37
ВИСНОВКИ	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	41

ВСТУП

Актуальність дослідження визначається сучасним рівнем українського суспільства, яке активно спрямовується на інтеграцію у європейське співтовариство. Процеси, які відбуваються в усіх сферах життя, створюють умови для розвитку особистості відповідно до вимог Європейського освітнього простору та впровадження гендерних підходів у формуванні молодого покоління. Гендерні дослідження стають особливо важливими в контексті формування демократичного суспільства та реалізації принципу гендерної рівності жінок і чоловіків у всіх сферах сучасного життя.

В українському суспільстві спостерігаються значні позитивні зміни, які охоплюють практично всі аспекти життєдіяльності. Проте, існують інституції, в яких існує суперечливе ставлення до ролі жінок. З одного боку, висококваліфіковані жінки складають значну частину кадрового складу, з іншого боку, наявні стереотипи у цих інституціях обмежують їх професійний розвиток та кар'єрні можливості. У такому контексті неможливо уникнути впливу на уявлення жінок про себе та їх гендерну ідентичність.

У зарубіжній психології багато досліджень маскулінності та фемінінності, як складових гендерної ідентичності, проводилося в контексті аналізу індивідуальних відмінностей.

В роботах Ж. Дувіна, А. Іглі, Б. Ллойд, Г. Олпорта та інших вони розглядалися як ключові аспекти особистості, що формуються в процесі соціалізації дитини через усвідомлення соціальних ролей. С. Бем в своїх дослідженнях продемонструвала, що маскулінність та фемінінність є двома незалежними, але не протилежними конструктами. Концепція андрогінії, яку розробляли С. Бем, Дж. Спенс та інші, зосереджувалася на аналізі ситуативної гнучкості, самоповаги, мотивації до досягнень, задоволеності від шлюбу та сімейних стосунків.

Українська психологія також вивчала проблематику гендеру, що відображено у працях О. Бондарчук, О. Винославської, Т. Зайчикової, Т.

Говорун, П. Горностая, Т. Данильченко, Л. Карамушки, О. Кікінежді, В. Москаленко, М. Пірен, М. Ткалич та інших.

Об'єктом дослідження є гендерна ідентичність.

Предмет дослідження є психологічні особливості ідентичності у жінок.

Метою є теоретичний аналіз та проведення емпіричного дослідження психологічних характеристик гендерної ідентичності у жінок, а також розробка програми психотренінгу для розуміння та розвитку цієї ідентичності.

Завдання включають:

1. Теоретичний аналіз наукової літератури щодо гендерної ідентичності.
2. Визначення змісту, сутності та особливостей формування гендерної ідентичності у жінок.
3. Проведення емпіричного дослідження психологічних особливостей гендерної ідентичності у жінок.

Для реалізації мети та завдань дослідження нами було використано наступні **методи дослідження**:

Теоретичні: аналіз, абстрагування спостереження, синтез;

Емпіричні: – методики дослідження:

статевро-рольовий опитувальник С.Бем (Bem Sex Role Inventory, BSRI),

шкала задоволеності життям (Satisfaction with Life Scale, SWLS),

особистісний опитувальник «FPI»,

методика вивчення самооцінки Дембо – Рубінштейн (модифікація Прихожан А.М);

Математичні: статистичні методи обробки даних (кореляційний аналіз за критерієм Спірмена) та якісної інтерпретації результатів дослідження, на базі комп'ютерної програми SPSS Statistics 19.0.

Теоретичне значення дослідження розкриття психологічного змісту терміну «гендерна ідентичність», виявлення взаємозв'язків між характеристиками статевої ідентичності та гендерною ідентичністю.

Практичне значення дослідження Отримані результати та висновки з цього дослідження можуть бути використані для практичної реалізації у

навчально-виховній діяльності з метою покращення роботи з жінками, які виявляють інтерес до розвитку своєї жіночості.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів та висновків до них, висновків, списку використаних джерел

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ГЕНДЕНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЖІНОК

1.1. Теоретичні аспекти дослідження гендерної ідентичності у сучасній психологічній науці

Гендерна ідентичність та роль гендеру є одними з найважливіших та базових аспектів особистості. В сучасному світі ця тема набуває особливого значення через існуючу дисгармонію між різними гендерними ролями та стереотипами. Роста необхідність створення більш толерантного та відкритого ставлення до різних форм і виявів гендерної ідентичності, щоб забезпечити належні умови для розвитку кожної особистості.

Поняття «гендер» можна визначити як систему цінностей, норм і характеристик поведінки, способу життя, уявлень, ролей і взаємовідносин між жінками та чоловіками, які формуються та підтримуються суспільством, соціальними інститутами і виникають у людини в процесі соціалізації. Вони визначаються переважно соціальним, політичним, економічним і культурним контекстом життя, який впливає на уявлення про ролі жінок та чоловіків відповідно до їх статі.

Згідно з теорією Джона Вільяма Мані, гендерна ідентичність - це внутрішнє уявлення людини про свою стать або гендер. Вона формується на основі біологічних (статевих) характеристик, сприйняття самої себе та інших людей, а також соціальних очікувань і норм, пов'язаних зі статусом особистості. Мані в своїх дослідженнях також вказує на суттєву роль взаємодії з батьками або опікунами у формуванні в дитинстві уявлення про власну стать та розвитку гендерної ідентичності.

Наукові дослідження Джона Вільяма Мані були спрямовані на дослідження біологічних і соціальних аспектів гендерної ідентичності. Він вперше запропонував свою теорію гендерної ідентичності в 1955 році, яка ґрунтується на понятті «гендерного близького контакту». Мані стверджував, що

можливість взаємодії з батьками та іншими особами в ранньому віці має значення для формування гендерної ідентичності дитини. Він вважав, що сприйняття власної статі дитиною визначається контекстом сім'ї та соціокультурним середовищем [21].

Джон Вільям Мані також вперше ввів поняття «гендерної ролі», яке він описував як соціальний аспект гендерної ідентичності. За його теорією, гендерні ролі формуються через взаємодію дитини з оточенням, а також через соціальні норми і стереотипи. Згідно з трансактною аналізою Е. Берна, гендерну ідентичність можна пояснити через концепцію життєвих сценаріїв.

Відповідно до цієї теорії, людина протягом свого життя програмується гендерними статево-рольовими сценаріями, які визначають її гендерну ідентичність і роль у суспільстві. Якщо статева ідентичність визначається переважно як усвідомлення себе як чоловіка чи жінки, то гендерна ідентичність включає сприйняття відповідності до гендерних норм і стереотипів поведінки, які характерні для певної статі або їй приписуються згідно з суспільним, історичним і культурним контекстом. В біології, стать організмів визначається за наявністю морфологічних та фізіологічних рис, які забезпечують статеве розмноження, існує дві статі, які відрізняються будовою та функціонуванням організму. Зовнішні та внутрішні відмінності чоловічого й жіночого організмів називають статевим диморфізмом.

Останнім часом у наукових дослідженнях чітко розрізняють ці поняття для більш точного визначення відмінностей між чоловічою та жіночою ідентичністю. Термін «гендер» був введений американським психоаналітиком Робертом Столлером у 1968 році для підкреслення подвійної природи статі людини: як біологічного та соціокультурного феномена [22].

Термін «гендер» слугує для того, щоб підкреслити, що біологічні характеристики статі не є незмінними, а завжди відображаються через призму індивідуальної свідомості та соціокультурних уявлень про них. Люди, як соціальні істоти, характеризуються не лише індивідуальною, але й колективною ідентичністю. Згідно з Е. Еріксоном, ця колективна ідентичність пов'язана з

групою, особливо з її географічним та історичним контекстом («колективне «я») та економічними викликами («колективні життєві цілі»). Групова ідентичність виникає внаслідок ідентифікації себе з певною групою чи спільнотою.

Соціальна психологія використовує поняття «соціальна ідентичність» та «рольова ідентичність». Згідно з теорією соціальної ідентичності Г. Таджфела і Дж. Тернера, соціальна ідентичність базується на процесі соціальної категоризації, що означає розділ соціальних об'єктів на групу, до якої індивід ідентифікує себе (інгрупа), та групу, що складається з інших (аутгрупа), а також на процесі самокатегоризації, коли індивід присвоює собі певну ідентичність, що ґрунтується на віднесенні до певної соціальної класифікації або групи. Соціальна ідентичність лежить в основі більшості групових процесів, включаючи групову поляризацію та стереотипізацію [23].

Соціалізація - це процес, під час якого особистість засвоює знання та навички, необхідні для успішного функціонування в соціумі. Цей процес включає засвоєння соціальних норм, цінностей, культурних та соціальних норм, з якими особистості повинні ознайомитися, щоб знайти своє місце в соціумі та забезпечити ефективну взаємодію з іншими людьми. Відповідно, гендерна соціалізація - це процес засвоєння норм, правил поведінки, установок, що узгоджуються з культурними уявленнями про роль, становище і призначення чоловіка і жінки в суспільстві.

Гендерна соціалізація - це складний процес, під час якого особистість усвідомлює та відтворює типові уявлення про ролі та функції чоловіків та жінок у суспільстві. Цей процес ґрунтується на усвідомленні та засвоєнні соціальних норм та правил поведінки, які відображають культурні норми та ідеали. Гендерна соціалізація визначає спосіб взаємодії особистості з оточуючим світом, оскільки вона впливає на формування статевої ідентичності та визначення ролі в суспільстві. Вивчення процесу формування гендерної ідентичності у випадку відсутності одного з батьків є складною та багатогранною проблемою, яка потребує уваги до різних аспектів, таких як виховання батьків, соціальне середовище та інші фактори, що впливають на розвиток особистості.

Дослідження в цій області спрямовані на виявлення впливу батьківського виховання на формування гендерної ідентичності дітей. Результати цих досліджень є різноманітними і часто залежать від конкретних умов, контексту та індивідуальних особливостей кожної особистості.

Наприклад, згідно з теорією соціального навчання А. Бандури, вплив на формування гендерної ідентичності дитини мають батьківські моделі поведінки, які дитина спостерігає та наслідує. Позитивне чи негативне підкріплення з боку оточення впливає на усвідомлення дитиною своєї статі, що є результатом соціальних взаємин. Батьки орієнтуються на суспільно прийняті норми поведінки, спонукуючи хлопчиків до енергійності і сили, а дівчаток до слухняності і турботи. Невідповідна поведінка може призвести до негативних наслідків. Батьки впливають на дітей згідно зі своїми уявленнями про те, якою має бути дитина певної статі, спонукуючи їх подолати природні слабкості. Наприклад, якщо батьки вважають, що хлопчики агресивні, вони можуть намагатися контролювати цю поведінку, тоді як дівчаток можуть підтримувати у подоланні сором'язливості. Батьки вважають «природну» поведінку для певної статі неминучою, тому реагують на гендерно незвичайні дії дітей згідно з цими очікуваннями.

Ставлення батьків до дітей у певній мірі визначається відповідністю статі дитини та батьків. Кожен з них прагне бути для своєї дитини прикладом і навчити її всьому, що вважається характерним для представників певної статі. Тому батьки зазвичай проявляють більше уваги до синів, а матері - до дочок. Вони більше ідентифікуються з дітьми своєї статі і, отже, чутливіше реагують на їхні емоційні стани. Однак це також залежить від самосвідомості батьків.

У західній психологічній літературі для пояснення механізму передачі гендерної інформації від батьків до дітей останнім часом широко використовується теорія гендерної схеми. Ця теорія має своєю основою дві концепції засвоєння статевої ролі: теорію соціального вчення та теорію когнітивного розвитку.

Згідно з теорією соціального вчення, розвиток статево-рольової поведінки залежить від того, які моделі батьків вибирає дитина для наслідування, а також від того, які підкріплення вона отримує за свою поведінку від батьків (позитивні за поведінку, що відповідає статеви́м ролям, і негативні за протилежну поведінку). Згідно з теорією когнітивного розвитку, в процесі засвоєння гендерних ролей важливу роль відіграє активність дітей, яка проявляється у засвоєнні характеристик обох статей, віднесенні себе до однієї зі статей та у виборі форм поведінки на основі автономії [18].

Гендерна ідентичність є відносно новим поняттям, яке узагальнює уявлення людини про свою стате́ву поведінку, що впливає на її соціальні взаємодії, професійну діяльність та інші аспекти життя. Поведінка чоловіків і жінок частково обумовлена їхньою статевою приналежністю, фізіологічними особливостями та уявленнями, які формуються у процесі життєдіяльності. Незважаючи на спірність цього поняття, воно відображає умовність відмінностей між чоловіками та жінками у соціально-психологічних та професійних сферах.

На сьогодні важко визначити конкретні види діяльності, які виключно властиві лише чоловікам або жінкам. Проте можуть існувати специфічні прояви поведінки, які сприймаються оточуючими відповідно до чоловічих або жіночих стереотипів. Це спричинило появу проблематики гендерної ідентичності, що відображає різні соціальні та психологічні категорії та особистісні типи як у чоловіків, так і у жінок, пов'язані з різними уявленнями про стате́ву поведінку.

Дослідження феномену гендерної ідентичності пов'язане з численними складнощами, особливо через новизну тематики, різні точки зору на поняття «соціальної статі» та її взаємозв'язок з іншими особистісними характеристиками, а також умовні межі між гендерною та статевою ідентичністю.

Також не розроблено чіткого розуміння взаємозв'язку гендерної та інших видів ідентичності, зокрема соціальної. Проблема соціальної ідентичності є слабо розробленою, що стосується механізмів трансформації та ролі ідентичності в поведінці людини. Тому важливо розуміти, що означає гендерна

ідентичність. Гендерна ідентичність представляє собою наше внутрішнє сприйняття та ідентифікація зі своєю статтю. Вона може відповідати або відрізнятись від статі, приписаної нам при народженні. Розуміння власної статі розвивається вже на ранніх стадіях життя. За даними Американської академії педіатрії, «більшість дітей до чотирьох років мають стійке відчуття своєї гендерної ідентичності» [3].

Цей основний аспект ідентичності виникає зсередини кожної людини. Гендерна ідентичність є неодмінною частиною нашої особистості. Люди не обирають свою стать, і їх не можна змусити змінити її. Однак терміни, якими вони описують свою гендерну ідентичність, можуть змінюватися з часом; розуміння статі може бути складною справою, яка постійно розвивається.

Розглянуті теорії перекриваються одна одною. Суть їх полягає в тому, що людина намагається структурувати своє розуміння оточуючого світу за допомогою схем (або стереотипів). Під час обробки соціальної інформації використовуються три типи схем: особистісні, ситуаційні та рольові. Рольові схеми можуть бути пов'язані зі статтю, гендерною роллю або позицією в групі. Схеми допомагають швидко розпізнавати соціальні стимули і передбачати поведінку. Таким чином виникають стереотипи про те, як мають поводитися чоловіки і жінки. Хлопчики і дівчатка виростають у світі, де дуже важливі категорії «чоловіче» і «жіноче». За уся навколишню інформацію хлопчики обирають те, що відноситься до «чоловічого», а дівчатка – до «жіночого», використовуючи гендерні схеми. Це призводить до усвідомлення ними стереотипних форм поведінки для чоловіків і жінок.

1.2. Вплив суспільства на розвиток гендерної ідентичності жінок

Світовий досвід показує, що вирішення різноманітних гендерних проблем залежить від розвитку культури рівності між чоловіками та жінками та культури їх гендерних відносин, які формуються в процесі гендерної соціалізації.

Для того, щоб з'ясувати сутність та структуру понять «гендерна соціалізація», ми провели аналіз соціологічної, психологічної та педагогічної літератури. Дослідник гендеру в педагогіці В. Кравець використовує термін «гендер» для позначення соціального аспекту міжстатевих стосунків, що визначається не біологічними характеристиками статі, а соціально-економічними та політичними умовами. Він підкреслює, що, на відміну від біологічної статі, яка є статичною категорією, гендер є «феноменом, який особистість постійно формує своєю поведінкою та діяльністю» [10].

Перші дослідження, що стосуються проблеми гендеру, з'явилися у середині ХХ століття у Західній Європі і стали основою гендерного підходу. Вони висунули тезу про нерівний розподіл ресурсів в залежності від статі, про відносини панування та підпорядкування, про виключення та визнання людей на підставі їх статевої належності. Роль жінки у суспільстві стала більш помітною та важливою у ХХ столітті і залишається такою й досі. Сьогодні в багатьох компаніях і організаціях переважна більшість працівників - жінки, які займають різні, включаючи керівні, посади. В той же час соціальні ролі та патерни поведінки жінок зазнають змін; які раніше вважалися неприйнятними - амбіції, незалежність, активність, бажання досягнень - стають досить очікуваними. Однак, як відомо, психологія людини змінюється повільніше, ніж багато інших аспектів життя, таких як економіка та технології.

У сучасних уявленнях, як нові, так і давні, віддзеркалюються норми та правила, що регулюють рольовий репертуар жінки в суспільстві. Незважаючи на збільшення ступеня свободи жінок у соціальному та діловому житті, існують протиріччя, що виявляються у поведінці та самосвідомості жінок. Вивчення проблеми гендерної ідентичності пов'язане з численними складнощами, зокрема актуальністю гендерної тематики та розходженням у розумінні поняття "соціальної статі" та його співвідношення з іншими особистісними характеристиками, а також умовністю меж між гендерною та статевою ідентичністю.

Гендерну соціалізацію визначено як процес засвоєння соціальної ролі, призначеної людиною народженням відповідно до її біологічної статі [3]. Незважаючи на різноманіття використання терміну "гендерна соціалізація", відзначається значна подібність у розумінні цього поняття науковцями. Вони базуються на усвідомленні різниці у статусах, нормах та ролях, що відповідають біологічній статі особистості в контексті сучасної культури. У процесі гендерної соціалізації індивіди наділені суспільними структурами, щоб наслідувати певну гендерну роль, відповідну їхній гендерній ідентичності. Серед домінуючих структур гендерної соціалізації вчені виокремлюють сім'ю, освітні заклади, групи однолітків, мас-медіа та інше.

Вивчення проблеми гендерної ідентичності показало, що науковці мають різні погляди на значущість впливу різних агентів гендерної соціалізації на формування гендерної ідентичності. Деякі вважають, що найважливішими агентами соціалізації є сім'я, включаючи особистісні та гендерні характеристики батьків, їхні ідентичність і рольові моделі, а також уявлення батьків про те, яким має бути дитина даної статі. Сучасні психологічні дослідження підтверджують, що відносини нерівності в сім'ї можуть вплинути на розвиток особистості та її гендерні характеристики [23].

Дж. Екер вважає, що формування гендерної ідентичності під час соціалізації залежить від п'яти гендерних програм:

Розподіл праці, місць перебування, фізичного простору та влади в залежності від статевої належності.

Створення символів та образів, які пояснюють, виражають, закріплюють або іноді протистоять цьому розподілу.

Формування відмінностей у взаємодії між жінкою та чоловіком, жінкою та жінкою, чоловіком та чоловіком.

Формування гендерних компонентів індивідуальної ідентичності та гендерних особистісних структур.

Залучення гендеру у фундаментальні процеси створення та концептуалізації соціальних структур.

Процес гендерної соціалізації полягає у співпраці досвідчених чоловіків та жінок з дітьми у набутті ними важливих для життя в дорослому світі статевоповідних знань, умінь та навичок [27].

Гендерна ідентичність може розглядатися у вузькому і широкому розумінні. У вузькому розумінні, вона співпадає зі статевою ідентичністю, що означає свідоме розуміння та переживання особою своєї статевої приналежності. Така гендерна ідентифікація розглядається як процес самовизначення особистої статевої приналежності. У широкому розумінні гендерна ідентичність включає різні компоненти, такі як базова статева ідентичність, психологічні характеристики маскулінності та фемінінності, гендерні стереотипи та уявлення, формування сексуальних уподобань та сексуальна орієнтація, а також особливості соціального досвіду та виховання, пов'язані з опануванням соціальних ролей.

Вплив навчально-виховного процесу у навчальних закладах визначають як ключовий чинник гендерної соціалізації на формування гендерної ідентичності. Зміст навчального матеріалу та вимоги педагогічного колективу створюють нормативно-психологічне середовище для формування первинної гендерної ідентичності. Наприклад, такі фрази як "ми - хлопчики/дівчатка" можуть виступати як інструменти формування уявлень дітей про егалітарні або традиційні гендерні стосунки [23].

Аналіз джерел гендерної інформації свідчить про те, що література, підручники та засоби масової інформації підсилюють вплив інших агентів гендерної соціалізації, спрямовуючи їх на утвердження гендерного дисбалансу та поширення сексистських поглядів. Це досягається шляхом підтримки стереотипних, традиційних уявлень про чоловіків і жінок, що при цьому виявляє їхню асиметрію на користь маскулінних тенденцій.

Протягом процесу гендерної соціалізації особистість ухвалює відповідні гендерні ролі, на вибір яких має вплив існуючі в суспільстві традиційні гендерні стереотипи. Таким чином, поняття "гендерної ролі" та "гендерного стереотипу"

тісно пов'язані між собою і вимагають спільного дослідження, про що свідчить проведений аналіз літератури.

Гендерні стереотипи мають значний вплив на формування гендерних ролей та загальний процес соціалізації, визначаючи його спрямованість. Усі сучасні дослідники гендеру описують гендерні стереотипи як узагальнені усталені уявлення про образ жінки або чоловіка та відповідні їм моделі поведінки.

В літературі виділяють три групи гендерних стереотипів: стереотипи маскулінності-фемінності, стереотипи щодо розподілу сімейних і професійних ролей між чоловіками та жінками, а також стереотипи, пов'язані з відмінностями у змісті праці.

Гендерні стереотипи встановлюють стандартні, традиційні моделі рольової поведінки для чоловіків і жінок, що обмежує їх право на вибір. Під час аналізу наукової літератури щодо гендерної соціалізації виявлено декілька механізмів, які сприяють статевій диференціації та стратифікації у сучасному суспільстві. Ці механізми включають процес ідентифікації, соціальні підкріплення, усвідомлення гендерної ролі, соціальні очікування та гендерні схеми.

У дослідженні також розглядається сутність і зміст сучасних і застарілих гендерних стереотипів як чинників соціалізації молоді. Ці аспекти будуть враховані під час розроблення соціально-психологічних механізмів формування гендерної культури серед студентів.

Одним із цікавих підходів до конструювання позитивних гендерних відносин та адекватної моделі поведінки з урахуванням принципів гендерної рівності є модель гендерно-збалансованих відносин, описана в статті Л. Гук. Ця модель визначає гендерну культуру як механізм гармонізації особистісних і суспільних інтересів і підґрунтя переходу до партнерських стосунків між статями. Автор статті пропонує своє розуміння моделі гендерно-збалансованих відносин, де гендерна культура та гендерні відносини виступають об'єктами формування відносин, а природа, держава, суспільство та особистість - їх

суб'єктами і факторами, що впливають на цей процес як взаємозалежний. Автор підкреслює, що «відносини між суб'єктами повинні будуватися через призму гендерної культури та гендерних відносин».

Принциповим для нас є визначення гендерної культури як необхідної складової гендерної освіти та виховання, що має в собі «знання соціально-психологічних механізмів становлення особистості жінки і чоловіка як різних біологічних, але рівних соціальних істот».

У дослідженні авторка визначає гендерну культуру як сукупність статево-рольових цінностей у суспільних сферах життя та відповідних до них потреб, інтересів і форм діяльності, що виникають у зв'язку з демократичним устроєм та пов'язаними з ним демократичними інституціями.

Гендерна освіта та виховання сприяють вивченню природи статево-рольових стереотипів та розширенню гендерних уявлень. Вони також впливають на формування гендерної ідентичності, акцентуючи увагу на різноманітності самореалізації особистості незалежно від статі та змінюючи акцент із статі на особистість. Гендерне виховання передбачає формування гендерної грамотності, мотивації щодо рівноправності участі жінок і чоловіків у суспільному житті та реалізації своїх прав і свобод, гендерної чуйності, гендерної толерантності та готовності адекватно реагувати на прояви сексизму у суспільстві.

Мета гендерного виховання полягає в сприянні правильному розумінню моральних норм та установок у сфері взаємин між статями, а також у забезпеченні потреби керуватися ними у всіх сферах діяльності. У процесі гендерного виховання необхідно розв'язати конкретні педагогічні завдання, серед яких:

- виховання соціальної відповідальності у взаєминах між статями та переконання в тому, що навіть у сфері особистих відносин людина не є незалежною від суспільства;
- підтримка бажання мати міцну, дружню сім'ю, що відповідає сучасним вимогам суспільства, з рівноправністю батьків та усвідомленим ставленням до виховання дітей;

- розвиток здатності розуміти інших людей і поважати їх як осіб чоловічої чи жіночої статі, з урахуванням їхніх статевих особливостей;
- формування усвідомлення свого статевого ідентитету, що сприяє самооцінці, самоповазі та потенціалу самореалізації;
- навчання необхідним навичкам спілкування й взаєморозуміння, а також умінню приймати усвідомлені рішення у міжстатевих відносинах;
- розвиток уміння дружити й любити, а також вироблення досвіду нестатевої любові.

Гендерне виховання потребує використання всіх традиційних засобів педагогічного впливу, включаючи такі:

- Своєчасна реакція дорослих на різні аспекти поведінки дітей чи підлітків, їх взаємодія з однолітками протилежної статі, а також емоційна оцінка цих аспектів.
- Адекватна реакція на прояви сексуального розвитку дитини чи підлітка, що базується на розумінні того, що є нормальним у їх розвитку, а що є відхиленням від норми.
- Надання прикладів правильного ставлення дорослих до представників іншої статі. Дорослі повинні утримувати свої конфлікти від дітей, уникаючи з'ясування стосунків у їх присутності тощо.

Приклади можуть бути також взяті з творів художньої літератури, кіно і т.д. Особливе значення для України має питання формування гендерної культури серед школярів, оскільки нинішня школярська молодь у недалекому майбутньому стане головним людським ресурсом країни, і від рівня їхньої культури залежить існування та розвиток України як правової та демократичної держави.

На сучасному етапі суспільних трансформацій акцент зміщується від розділення занять та професій за гендерним принципом до гнучкого, сучасного підходу до реалізації потенціалу чоловіків і жінок. Гендерні стереотипи, що закріпилися в суспільстві, привчили людей до чітко визначених соціальних

ролей для кожної статі, і, незважаючи на стрімкий розвиток, свідомість більшості громадян залишається незмінною.

Проте, радує той факт, що сучасна молодь переходить до іншого розуміння ролі чоловіка і жінки та їхніх обов'язків. Для сучасної жінки, так само, як і раніше, важливим джерелом задоволення залишаються особисті відносини, сімейна гармонія та материнство. Зацікавленість у навчанні, професійний розвиток, набута кваліфікація, та інші аспекти сприяють бажанню жінок розширити свої можливості та сферу власної реалізації.

Сучасна жінка часто поєднує у собі якості, що раніше вважалися тільки жіночими, так і ті, що вважалися виключно чоловічими. Це включає в себе сильну особистість, здатність вирішувати складні проблеми, керувати виробничим процесом та бути лідером в різних сферах діяльності. Однак такий розмаїтий спектр обов'язків, які покладаються на жінок, часто призводить до конфлікту між соціальними ролями.

Спробуємо розглянути та з'ясувати ставлення жінок до членства у гендерних групах, використовуючи концепцію множинної ідентичності: ідентифікація з жінками та ідентифікація з феміністками.

Порівнюючи підхід множинної ідентичності з іншими комплексними підходами до гендерної ідентичності, можна зауважити, що підхід множинної ідентичності, хоча й простий, все ж дозволяє краще розуміти гендерну ідентичність порівняно з іншими моделями. Важливо зазначити, що цей підхід підкреслює співіснування жіночості і фемінізму. Багато дослідників відзначають, що висока ідентифікація з жінками може супроводжуватися різними гендерними ідеологіями, такими як традиційна, прогресивна чи феміністична. Проте, якщо розглядати гендерні аспекти як незалежні, це означає, що для феміністської ідеології також можлива як висока, так і низька ідентифікація з жінками.

Однак не всі автори підтримують цей підхід. Деякі вважають, що гендерна ідентичність складається з двох незалежних вимірів. Однією з цих позицій є модель гендерної ідентичності, яку концептуалізує Дж. Бекер. Він спробує

пояснити схвалення сексизму та підтримку колективних дій, розрізняючи зміст ідентичності, вибір традиційних гендерних ролей порівняно з прогресивними, і силу ідентичності, що вимірюється через ідентифікацію з жінками.

Отже, Дж. Бекер стверджує, що хоча існують два незалежні виміри гендерної ідентичності, лише один з них - зміст (традиційний проти прогресивного) - представляє собою вимір, тоді як інший, а саме, ідентифікація з жінками, відображає силу ідентичності. У цьому дослідженні ми припускаємо, що ідентифікація з жінками не тільки відображає силу ідентичності, але також має наслідки для змісту гендерної ідентичності. Це означає, що цей підхід охоплює обидва аспекти [45].

Варто відзначити підхід до вивчення гендерної ідентичності жінок, що базується на типах гендерної ідентичності (маскулінний, фемінінний, андрогінний, недиференційований), оскільки тип гендерної ідентичності жінок пов'язаний з їхнім самовизначенням, мотивацією, цінностями, особливостями самовідносин і способами прийняття рішень. Дослідження показує, що фемінінний та андрогінний типи характеризуються комунікативним та рефлексивними показниками ідентичності.

Крім того, К. Горні відзначала, що жіночий спосіб існування зазвичай виявляється через спрямованість всередину, увагу до глибоких переживань та інсайту. Самореалізація для жінок часто здійснюється через самосвідомість. Такий емоційно-експресивний стиль життя відзначається більшою увагою до сім'ї та спілкування, що виражається у вищій виразності комунікативного компонента ідентичності у жінок.

Маскулінний тип жінок відзначається переважно рефлексивними показниками, що пов'язані з їхніми особистісними якостями та самооцінкою, незалежно від того, чи є вони позитивними, чи негативними [4]. Зазначається, що для високої розвиненості особистості характерна складова духовного самовираження та рефлексії, яка переважає над фізичними та соціальними аспектами.

Андрогінний, маскулінний та недиференційований типи ідентифікування себе характеризуються внутрішньою конфліктністю. У випадку маскуліного типу ця конфліктність переважно пов'язана з закритістю, що, можливо, виражається у захисній поведінці та бажанні відповідати загальноприйнятим нормам та умовам взаємодії з оточуючими. Це підтверджується взаємозв'язком з показниками соціальної ідентичності, що вказують на соціальний статус та групову належність особистості.

Представниці цього типу прагнуть до професійного та особистісного зростання, зокрема, досягнення успіху в кар'єрі та особистому розвитку. У разі андрогінного типу внутрішня конфліктність пов'язана з діяльнісним компонентом ідентичності, який включає уявлення про конкретні види занять та потребу у визнанні та повазі. У недиференційованого типу жінок внутрішня конфліктність пов'язана з турботою про здоров'я, емоційний стан та потребу у відпочинку.

Фемінінний та недиференційований типи характеризуються самоприйняттям, тоді як маскулінний та фемінінний виявляють самоцінність. Це означає, що жінки цих типів схильні бачити себе як індивідуальності та високо цінують свою унікальність. Вони мають впевненість у собі, яка допомагає їм ставитися раціонально до критики та витримувати впливи оточуючого середовища.

Маскулінний та недиференційований типи характеризуються потребами у професійному та особистісному зростанні, матеріальному благополуччі, саморозвитку та автономії. Ймовірно, вони прагнуть здобути професію, бути успішними фахівцями та постійно розвиватися.

Успішні жінки-менеджери віддають перевагу матеріально забезпеченому життю, суспільному визнанню та задоволенню від життя. Вони не так сильно прагнуть допомагати іншим або віддаватися в руки родинних обов'язків. Однак всі типи жінок, за винятком недиференційованого, виявляють потребу у сімейних та міжособистісних відносинах, прагнуть до належності до групи людей та уникнення самотності.

Жінки фемінінного типу активно проявляють себе в сферах сім'ї, спілкування та особистого догляду. Маскулінний тип жінок також активно реалізує себе в сімейному житті, професійному розвитку та самовдосконаленні. Ця жінка знаходить баланс між задоволенням особистих та професійних потреб, а також сімейними обов'язками. Жінки андрогінного типу, подібно до фемінінного, виявляють активність в сферах сім'ї, спілкування та особистого догляду.

Цей тип жінок перебуває у внутрішньому конфлікті, оскільки має уявлення про конкретні види діяльності, які мають задовольняти матеріальні потреби, а також потребу в визнанні та повазі. Для них важливе професійне та особистісне зростання, але на першому місці завжди стоїть сім'я та близькі люди. Самоцінність жінок недиференційованого типу пов'язана з можливістю задовольнити потреби у самовираженні, визнанні та повазі, а також займатися справою, яка потребує повної віддачі. У цього типу жінок внутрішня конфліктність взаємозалежна від турботи про своє здоров'я, емоційний стан та відпочинок, іншими словами, наскільки ці потреби задоволені. Зі зростанням віку жінка все більше прагне до самоповаги.

Термін "фемінні якості" зазвичай вказує на те, що у особи присутні риси, які традиційно пов'язані із жіночістю. Проте важливо зауважити, що це поняття має свої корені у культурних, соціальних та історичних умовах, і визначення фемінних ознак може відрізнитися залежно від контексту та культурного середовища. Ось кілька загальних рис, які можуть бути пов'язані із фемінністю:

Зовнішність: До фемінних ознак можуть належати певні аспекти зовнішнього вигляду, такі як ніжна будова, жіночні форми, використання прикрас та м'які кольори у вбранні.

Поведінка: Фемінні ознаки часто асоціюються з ніжністю, чутливістю, турботливістю та співчутливістю. Жінки можуть також виявляти виражену соціальну емоційність та відкритість у вираженні своїх почуттів.

Спосіб спілкування: Фемінні ознаки можуть проявлятися у використанні м'якого тону голосу, емоційно насиченої мови та вираженні тепла та співчуття.

Вибір професії та інтересів: Традиційно жінки частіше обирають професії та займаються діяльністю, яка пов'язана з опікою, освітою, мистецтвом тощо.

Важливо пам'ятати, що це загальні стереотипи, і багато жінок можуть виявляти різні комбінації фемінних та маскулінних рис залежно від їхньої особистості та індивідуальних уподобань. Сучасне суспільство стає все більш відкритим до різноманітності та визнає право кожної особи на вибір вираження своєї ідентичності.

Жінка, яка виявляє маскулінні риси, проявляє характеристики, які традиційно пов'язуються з чоловічістю або можуть сприйматися як такі. Так само, як і у випадку з фемінними рисами, важливо розуміти, що це культурні та соціальні конструкції, і кожна людина має свою унікальну комбінацію рис, незалежно від статі чи гендерної ідентичності. Ось кілька можливих маскулінних ознак:

- Фізичні риси: Деякі маскулінні ознаки можуть включати більшу фізичну силу, менше округлені форми тіла та більш виразні контури.
- Поведінка та стиль: Маскулінні ознаки можуть проявлятися у рішучості, самостійності, конкурентоспроможності та відкритості до ризику. Жінка може виявляти схильність до домінування в різних сферах життя.
- Спосіб спілкування: Маскулінні риси можуть проявлятися в різкому тоні голосу, більш прямолінійному способі вираження думок та менш емоційно насиченому мовленні.
- Вибір професії та інтересів: Жінки з маскулінними ознаками можуть віддавати перевагу традиційно чоловічим професіям чи інтересам, таким як техніка, спорт, лідерство тощо.

Важливо пам'ятати, що це загальні узагальнення, і кожна особа є унікальною в своїй ідентичності. Зміна уявлень про гендерні ролі і визнання різноманітності дозволяють людям більш вільно вибирати вираз своєї особистості та ідентичності, незалежно від традиційних стереотипів.

Жінка з андрогінними рисами виявляє ознаки, які поєднують як жіночі, так і чоловічі характеристики. Термін "андрогінність" вказує на те, що особа не обмежується традиційними ролями чоловіка чи жінки, а об'єднує в собі риси обох гендерів. Ось кілька характеристик, які можуть бути пов'язані з андрогінністю:

Зовнішність: Жінка з андрогінними ознаками може мати комбінацію жіночих та чоловічих аспектів у зовнішньому вигляді, наприклад, це може бути жіноча приязна виразність обличчя разом із стилізованим чоловічим вбранням.

Поведінка: Андрогінні особи можуть виявляти як рішучість і самостійність (чоловічі риси), так і турботливість та чутливість (жіночі риси). Вони можуть вести себе в спосіб, який поєднує традиційні характеристики обох гендерів.

Спосіб спілкування: Андрогінні особи можуть мати спосіб спілкування, що об'єднує в собі елементи як традиційно чоловічого, так і жіночого мовлення, включаючи як різкі, так і емоційно насичені висловлювання.

Вибір професії та інтересів: Андрогінність може відображатися в широкому спектрі професійних та особистих інтересів, які не обмежуються традиційними гендерними ролями.

Андрогінність є важливим аспектом гендерної різноманітності, який визначається не лише фізичними рисами, але і поведінкою, мисленням та ідентичністю. Вона відображає бажання виходити за межі традиційних гендерних ролей і виражати себе так, як це відчуває конкретна особа.

Процес самоактуалізації жінки передбачає врахування її нервово-психічного рівня, сили нервової системи, темпераментальних якостей, провідної системи сприймання (репрезентативної), а також анатомо-фізіологічних властивостей нервової системи. Важливою є узгодженість професійного та особистісного розвитку, коли просування по кар'єрних сходах є одночасно і акмеологічною характеристикою особистості. Детермінантами професійного самоствердження є інтереси, мотивація, творче оточення, види діяльності, цінності, цілі, ідеали, наявність внутрішньої потреби та зовнішніх стимулів до самореалізації.

Дані з доповіді ООН (1996 р.) надають цікавий нарис гендерної нерівності, яка існує між чоловіками і жінками. Зазначено, що жіноча половина населення світу виконує дві третини всієї роботи, але отримує лише одну десяту частину світового доходу та володіє менш ніж однією сотою нерухомості.

Соціальна несправедливість виникає з традиційного уявлення про функції чоловіків і жінок, де чоловіки приписуються ролі захисника та годувальника, тоді як жінки відводиться функція виховання і догляду. Це призводить до розподілу соціокультурних ролей, де чоловік виступає як лідер, голова і авторитет у сім'ї та суспільстві, тоді як жінка сприймається як берегиня, господиня та вихователька. Така традиційна патріархальна модель сім'ї ґрунтується на однозначній владі чоловіка в родині.

Проте суспільні та економічні зміни призводять до змін у структурі сім'ї, де виникає новий тип, що базується на рівноправних подружніх відносинах. Також спостерігається поява нових статусних ролей, таких як жінка-ІТшник, жінка-водій, жінка-менеджер, жінка-підприємець.

Розвиток гендерної культури відображається у змінах індивідуальної свідомості громадян і розширенні мовленнєвого репертуару для позначення чоловічих і жіночих ролей. З'явилися нові ідеали маскулінності та фемінності, де для жінки стають важливими риси, які раніше були притаманні переважно чоловікам, такі як ерудованість, розумність, енергійність і креативність.

Висновки до першого розділу

Сучасне українське суспільство орієнтоване на вступ до європейського співтовариства. Процеси у всіх сферах життя створюють умови для розвитку особистості відповідно до вимог Європейського освітнього простору та впровадження гендерних підходів у формуванні молодого покоління.

Гендерна ідентичність та гендер є одними з найсуттєвіших та фундаментальних характеристик особистості, і в сучасному світі це стає особливо важливим в контексті різноманітних гендерних ролей та стереотипів.

Зростає потреба у формуванні більш толерантного та відкритого ставлення до різних форм та типів гендерної репрезентації, щоб забезпечити належні умови для розвитку кожної людини як особистості.

Світовий досвід показує, що розв'язання різноманітних гендерних проблем залежить від формування в суспільстві культури рівності між чоловіком та жінкою, культури їх гендерних відносин, які конструюються саме в процесі гендерної соціалізації.

Гендерна ідентичність може розглядатися у широкому та вузькому розумінні. У вузькому розумінні, вона є тотожною статі, а в широкому розумінні включає різні гендерні характеристики особистості, такі як базова статева ідентичність, маскуліність, фемініність, гендерні стереотипи та уявлення, сексуальна орієнтація, а також соціальний досвід та виховання, пов'язані з опануванням соціальних ролей.

На сучасному етапі глобальних трансформацій у суспільстві відбувається відмова від розподілу занять, професій та сфер діяльності на чітко визначені "жіночі" і "чоловічі". Сучасна жінка, крім традиційних фемінних рис, часто має в собі маскуліність, тобто характеристики, які раніше вважалися переважно чоловічими. Це сильна особистість, здатна вирішувати різноманітні проблеми та брати на себе відповідальність за виконання складних завдань.

Для успішної гендерної ідентифікації жінки передусім необхідно впровадити гендерну культуру. Від цього залежать зміни в індивідуальній свідомості громадян та розширення гендерного спектру для чоловіків і жінок.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЖІНОК

2.1. Опис методів дослідження та характеристика вибірки

На основі теоретичного аналізу нами було встановлено основні особливості гендерної ідентичності жінок та підібрали методики, як дозволять їх дослідити у більшій мірі. Для дослідження нами було використано ряд методик, зокрема: опитувальник С. Бем, дослідження самооцінки за методикою Дембо-Рубінштейн, шкала задоволеності життям, особистісний опитувальник «FPI.

У дослідженні особливостей гендерної ідентичності жінок взяли участь 60 жінок, віком 28-35 років.

Опитувальник С. Бем, а виявлення гендерної ідентичності є найбільш поширеним та широко використовуваним інструментом для дослідження гендерної ідентичності особи. Опитувальник включає в себе 60 прикметників, які досліджуваний має оцінити за наявністю таких якостей у себе. Даний опитувальник дозволяє визначити ступінь маскулінності, фемінності та андрогінності особи. У контексті нашого дослідження методика дає нам змогу виявити особливості гендерної ідентичності респондентів.

Дослідження самооцінки за методикою Дембо-Рубінштейн (модиф. А.Прихожан). Інструкція. Сторони людської особистості можна умовно зобразити вертикальною лінією, нижня точка якої буде символізувати найнижчий розвиток, а верхня – найвищий. Вам пропонується сім таких ліній. Вони позначають: 1) здоров'я; 2) розум, здібності; 3) характер; 4) авторитет у оточуючих; 5) вміння багато чого робити своїми руками, умілі руки; 6) зовнішність; 7) впевненість у собі. На вертикальних лініях відзначте певними позначками, як Ви оцінюєте розвиток у себе цих якостей на даний момент часу. Після цього позначкою відзначте, при якому рівні розвитку цих якостей Ви були

б задоволені собою або відчули гордість за себе. Час, відведений на заповнення шкали разом з читанням інструкції, 10-12 хв.

Обробка та інтерпретація результатів. Обробка проводиться за шістьма шкалами (перша, тренувальна – «здоров'я» - не враховується). Кожна відповідь виражається в балах. Довжина кожної шкали 100мм, відповідно до цього відповіді педагогів отримують кількісну характеристику (наприклад, 54мм = 54 балів). Розрахувати середню величину кожного показника рівня домагань і самооцінки за всіма шкалами. Рівень домагань. Норму, реалістичний рівень домагань, характеризує результат від 60 до 89 балів.

Оптимальний – порівняно високий рівень – від 75 до 89 балів, підтверджує оптимальне представлення про свої можливості, що є важливим чинником особистісного розвитку. Результат від 90 до 100 балів зазвичай засвідчує нереалістичне, некритичне ставлення педагогів до власних можливостей.

Результат менше 60 балів свідчить про занижений рівень домагань, він – індикатор несприятливого розвитку особистості. Рівень самооцінки. Кількість балів від 45 до 74 («середня» і «висока» самооцінка) засвідчують реалістичну (адекватну) самооцінку.

Кількість балів від 75 до 100 і вище свідчить про завищену самооцінку і вказує на певні відхилення у формуванні особистості. Завищена самооцінка може підтверджувати особистісну незрілість, невміння правильно оцінити результати своєї діяльності, порівнювати себе з іншими; така самооцінка може вказувати на суттєві викривлення у формуванні особистості – «закритості для досвіду», нечутливості до своїх помилок, невдач, зауважень та оцінок оточуючих.

Кількість балів нижче 45 вказує на занижену самооцінку (недооцінку себе) і свідчить про крайнє неблагополуччя у розвитку особистості. За низькою самооцінкою можуть ховатися два абсолютно різних психологічних явища: справжня невпевненість в собі і «захисна», коли декларування (самому собі)

власного невміння, відсутність здатності і тому подібного дозволяє не докладати жодних зусиль.

Шкала задоволеності життям (Satisfaction with Life Scale, SWLS). Шкала, створена для вимірювання загальної когнітивної оцінки людиною задоволеності власним життям. Досліджуваний зазначає, наскільки він згоден або не згоден із кожним із п'яти пунктів методики, використовуючи для цього 7-бальну шкалу (де 7 – цілком згоден і 1 – абсолютно не згоден).

Структура суб'єктивного благополуччя складається із двох компонентів – емоційного (афективного) та когнітивного (Diener, 1984; Veenhoven, 1984). Увага дослідників прикута переважно до афективної складової, натомість когнітивний компонент, тобто задоволеність життям, часто лишається малодослідженим. Ця методика (SWLS; E. Diener, R. A. Emmons, R. J. Larsen, S. Griffin, 1985) розроблена саме для визначення загальної когнітивної оцінки суб'єктом власного благополуччя (а не певної із його галузей – фінансового благополуччя чи гарного самопочуття).

Рекомендована у якості додаткового інструменту психодіагностики осіб із емоційними проблемами і психопатологіями.

Особистісний опитувальник «FPI (Freiburg Personality Inventory)» застосовується для діагностики станів, якостей та властивостей особистості, які є необхідними для соціалізації, міжособистісної взаємодії та регуляції поведінкових реакцій. Фрайбурзький особистісний опитувальник за структурою та властивостями дещо схожий до MMPI. Обидва досить широко використовуються в психології, зокрема, в психодіагностиці психологічній експертизі, консультуванні, профорієнтації та профвідборі. Нами було обрано FPI через легкість у використанні та економність часу.

Тест було розроблено на основі факторизації даних. Нами використовувалась Форма В, як дозволяє діагностувати 12 факторів:

- I «Невротичність»,
- II «Спонтанна агресивність»,
- III «Депресивність»,

- IV «Дратівливість»,
- V «Товариськість»,
- VI «Врівноваженість»,
- VII «Реактивна агресивність»,
- VIII «Стриманість/ Сором'язливість»,
- IX «Відкритість»,
- X «Екстраверсія»,
- XI «Емоційна лабільність»,
- XII «Маскулінність-фемінінність».

2.2. Аналіз результатів дослідження гендерної ідентичності жінок

На рисунку 2.1 бачимо результати дослідження гендерної ідентичності.

Фемінінність виявлено у 39% досліджуваних жінок, маскулінність у 28% та андрогінність у 33% респонденток.

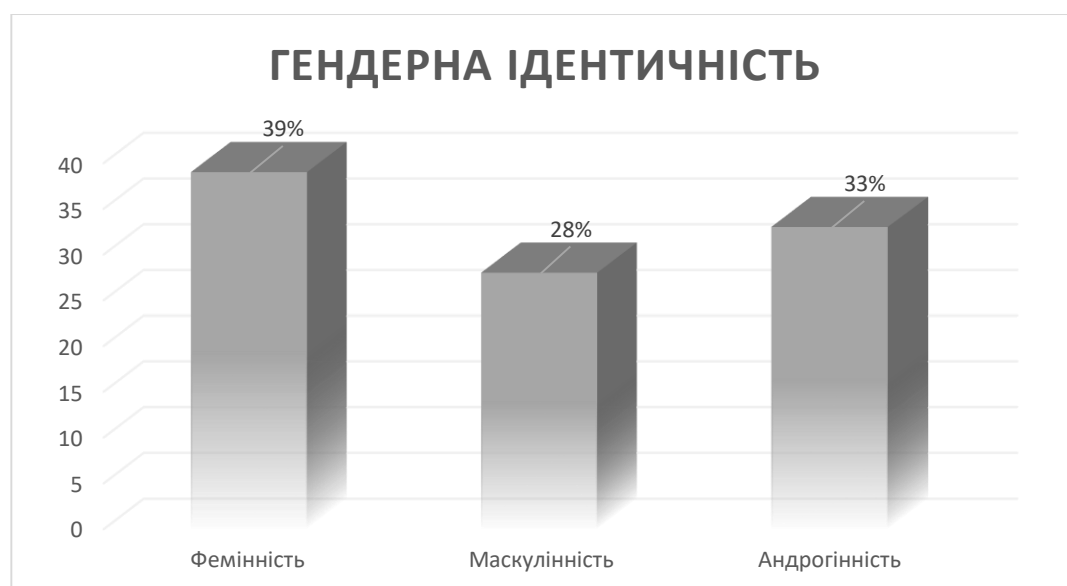

Рис. 2.1 – результати дослідження гендерної ідентичності

На рисунку 2.2 зображено результати дослідження задоволеності життям. Так, дуже високий показник виявлено у 21% жінок, високий у 22%, середній у

20%, показник дещо нижчий за середній у 18%, низька задоволеність життям у 13% та абсолютна незадоволеність виявлена у 6% досліджуваних жінок.

Рис. 2.2 – результати дослідження задоволеності життям

На рисунку 2.3 подано результати дослідження особистісних характеристик. Як бачимо, невротичність виявлено у 17% досліджуваних, спонтанна агресивність у 22%, депресивність у 18%, дратівливість у 32%, комунікабельність у 48%, врівноваженість у 57%, реактивна агресивність у 24%, сором'язливість у 30%, відкритість у 45%, екстраверсія у 41%, інтроверсія у 59%, емоційна лабільність у 22%, фемінність у 48%, маскуліність у 52% досліджуваних жінок.

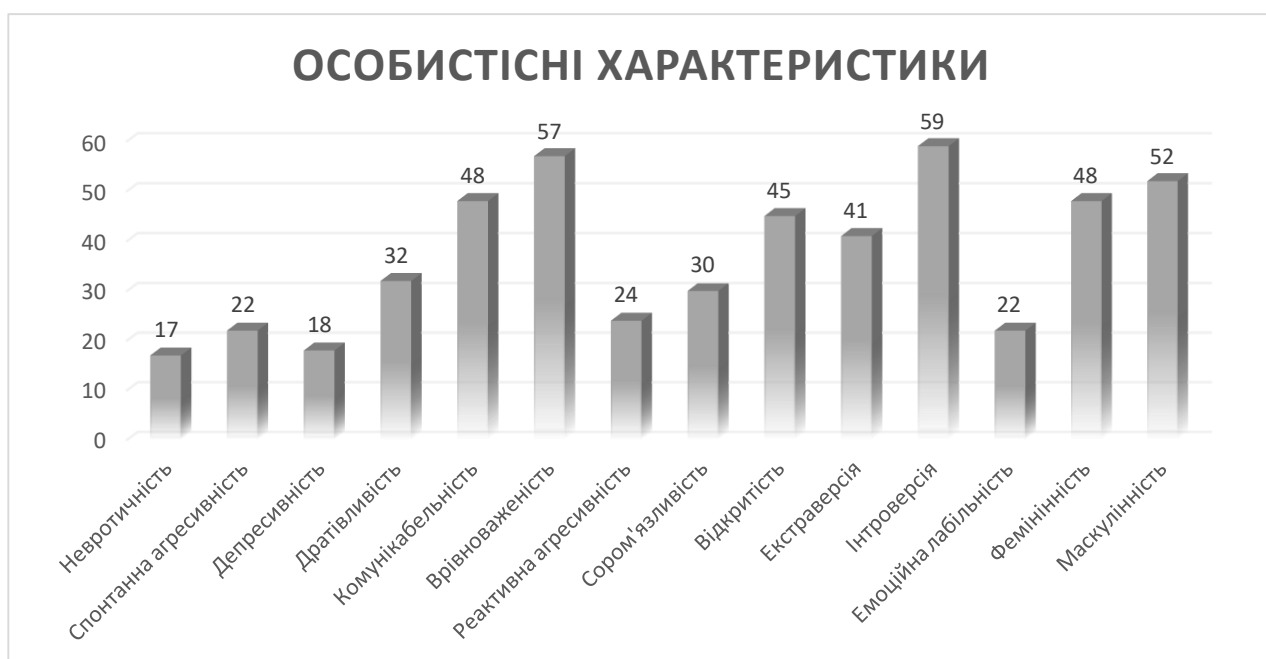

Рис. 2.3 – результати дослідження особистісних характеристик

На рисунку 2.4 зображено результати дослідження самооцінки. Як бачимо, високий рівень самооцінки виявлено у 28% досліджуваних, середній у 37% та низький у 35% респонденток.

Рис. 2.4 – результати дослідження самооцінки

На рисунку 2.5 зображено результати дослідження рівнів домагань. Як бачимо, високий рівень самооцінки виявлено у 30% досліджуваних, середній у 33% та низький у 37% респонденток.

Рис. 2.5 – результати дослідження рівнів домагань

З метою виявлення взаємозв'язків показників гендерної ідентичності із можливими чинниками її формування, нами було здійснено кореляційний аналіз (Спірмена).

На рисунку 2.6 зображено кореляційну плеяду взаємозв'язків фемінності. Як бачимо показники фемінності мають кореляційні зв'язки із такими показниками: високий показник задоволеності життям ($r= 0,675$; $p\leq 0,01$), дуже високий показник задоволеності життям ($r= 0,668$; $p\leq 0,01$), високий рівень домагань ($r= 0,628$; $p\leq 0,01$), середній рівень самооцінки ($r= 0,632$; $p\leq 0,01$), дратівливість ($r= 0,538$; $p\leq 0,05$), комунікабельність ($r= 0,558$; $p\leq 0,01$), відкритість ($r= 0,456$; $p\leq 0,05$).

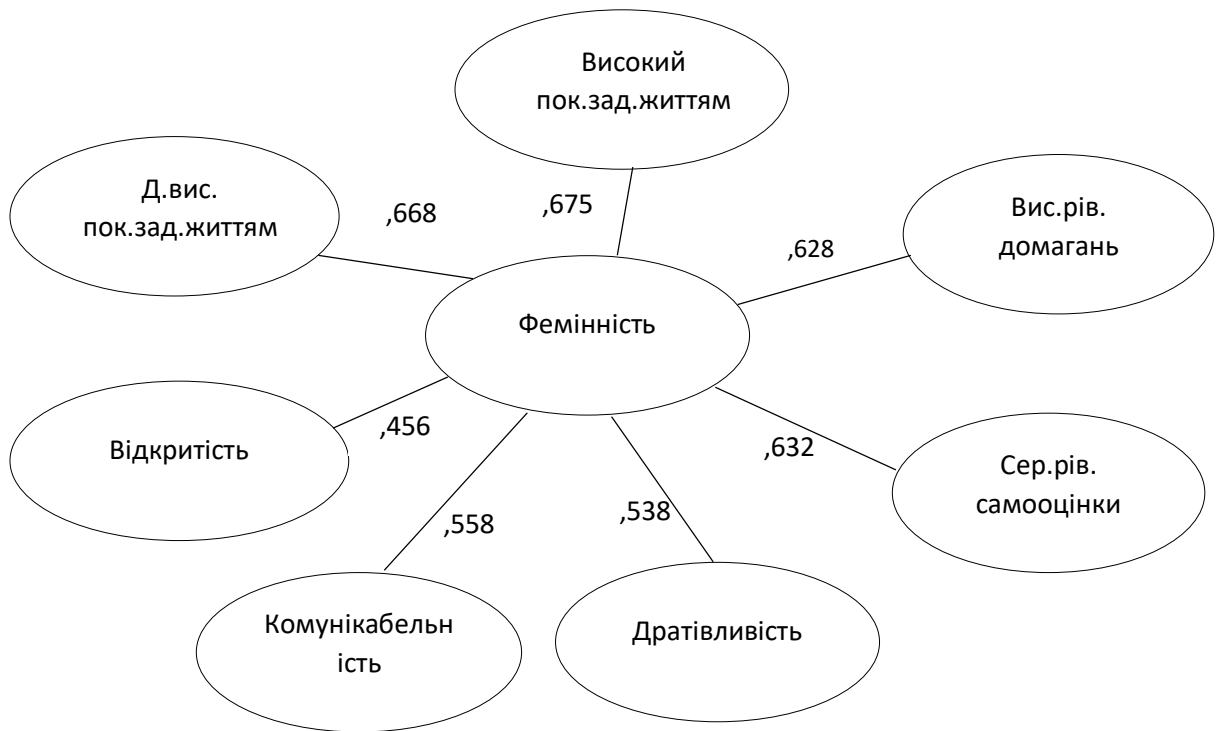

Рис. 2.6 – кореляційна плеяда зав'язків фемінності

В даному випадку, ці кореляційні зв'язки між показником фемінності та іншими характеристиками, можна пояснити наступним чином. Якщо спостерігається позитивний кореляційний зв'язок між фемінністю і високим рівнем задоволеності життям, це може вказувати на те, що особи з вираженою фемінністю мають схильність до більш позитивного ставлення до свого життя. Якщо фемінність пов'язана з високим рівнем домагань, то це може призводити до меншої задоволеності життям, особливо якщо це супроводжується конфліктами в міжособистісних відносинах. Самооцінка може бути визначена багатьма іншими чинниками, які не обов'язково пов'язані з рівнем фемінності. Фемінні ознаки особистості можуть сприяти налагодженню комунікабельності та відкритості.

На рисунку 2.7 зображено кореляційну плеяду взаємозв'язків маскулінності. Як бачимо показники маскулінності мають кореляційні зв'язки із такими показниками: високий показник задоволеності життям ($r= 0,536$; $p\leq 0,05$), дуже високий показник задоволеності життям ($r= 0,529$; $p\leq 0,05$), високий рівень

домагань ($r = 0,632$; $p \leq 0,01$), високий рівень самооцінки ($r = 0,632$; $p \leq 0,01$), комунікабельність ($r = 0,438$; $p \leq 0,05$), спонтанна агресивність ($r = 0,638$; $p \leq 0,01$), реактивна агресивність ($r = 0,622$; $p \leq 0,01$).

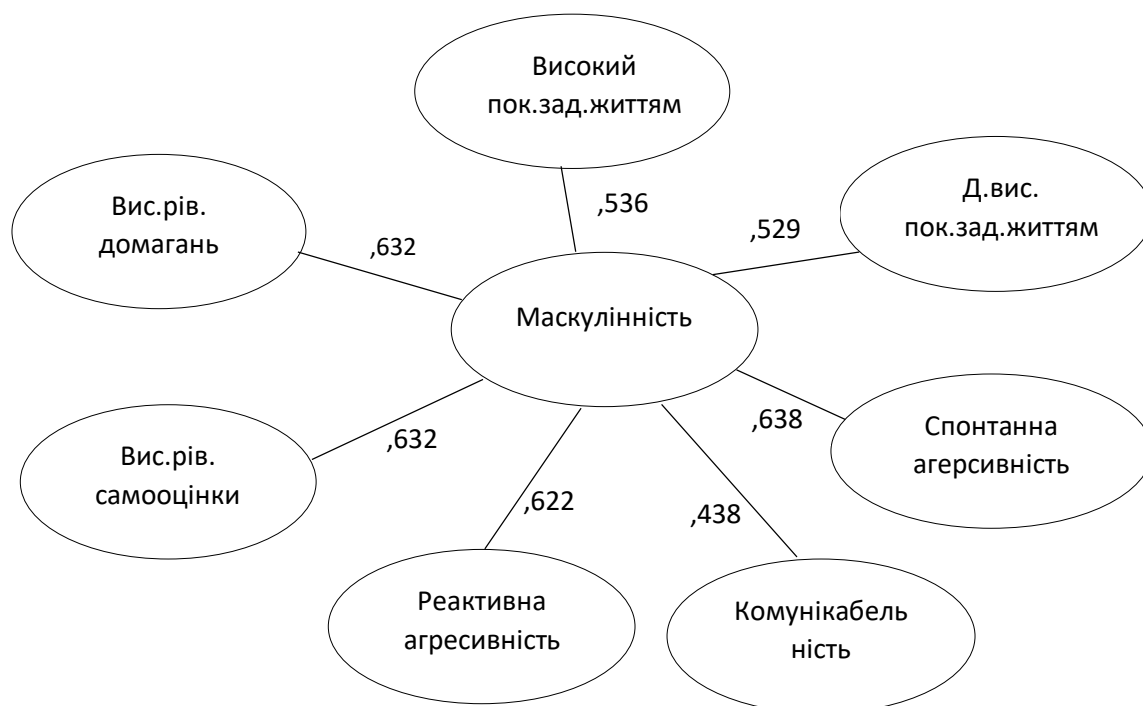

Рис. 2.7 – кореляційна плеяда зав'язків маскулінності

На підставі цих результатів можна визначити, що існує позитивний зв'язок між маскулінністю та задоволеністю життям, рівнем домагань, самооцінкою, комунікабельністю та обома видами агресивності. Це означає, що особи з вираженою маскулінністю можуть виявляти вищі рівні задоволеності життям, домагань, самооцінки, комунікабельності, але також можуть мати вищий рівень агресивних реакцій.

Особи з вираженою маскулінністю можуть виявляти впевненість у собі та сильне самовизначення, що може впливати на підвищений рівень самооцінки. Традиційні уявлення про маскулінних осіб можуть створювати сприятливе середовище для розвитку комунікабельних навичок, оскільки вони можуть визначати себе в ролі лідерів та активних співрозмовників. Сполучення маскулінності із сильними проявами енергії, сили та влади може впливати на

підвищений рівень агресивності. Це може бути результатом соціокультурного навчання чоловіків про важливість конкуренції та вираження сили.

Зв'язок між агресивністю і маскулінністю визначається впливом соціокультурних стереотипів про те, якими мають бути чоловіки проте не лише чоловіки можуть демонструвати маскулінні риси. Однією з традиційних характеристик маскулінності є асоціація з фізичною силою, силовою домінантністю та схильністю до агресії. Такі очікування можуть виникати через історичні, культурні та соціальні впливи.

В багатьох суспільствах чоловікам традиційно приписують ролі "захисників" і "лідерів", що може сприяти розвитку агресивних реакцій у відповідь на стресові ситуації або виклики. Очікування "сильного" чоловіка може приводити до того, що вони виявляють агресію, щоб відповісти на різні життєві труднощі або визначити свою домінантну позицію у взаємодії з іншими.

Важливо відзначити, що це загальні уявлення, і не всі чоловіки виявляють агресію, а не всі відповідають маскулінним стереотипам. Крім того, динаміка гендерних ролей змінюється в часі та може різнитися в різних культурах.

На рисунку 2.8 зображено кореляційну плеяду взаємозв'язків андрогінності. Як бачимо показники андрогінності мають кореляційні зв'язки із такими показниками: високий показник задоволеності життям ($r= 0,536$; $p\leq 0,05$), дуже високий показник задоволеності життям ($r= 0,539$; $p\leq 0,05$), високий рівень домагань ($r= 0,559$; $p\leq 0,01$), високий рівень самооцінки ($r= 0,657$; $p\leq 0,01$), комунікабельність ($r= 0,529$; $p\leq 0,05$), спонтанна агресивність ($r= 0,638$; $p\leq 0,01$), відкритість ($r= 0,563$; $p\leq 0,01$).

Такі зв'язки вказують на деякі характеристики андрогінної особистості. Андрогінність визначається як наявність і вираженість як чоловічих, так і жіночих рис у одній особистості. Андрогінна особистість може виявляти задоволення від різноманіття життєвих досвідів та бути готовою приймати і впроваджувати як чоловічі, так і жіночі аспекти. Андрогінна особистість може визначати для себе амбіції та високі цілі, використовуючи риси як чоловічої, так і жіночої енергії.

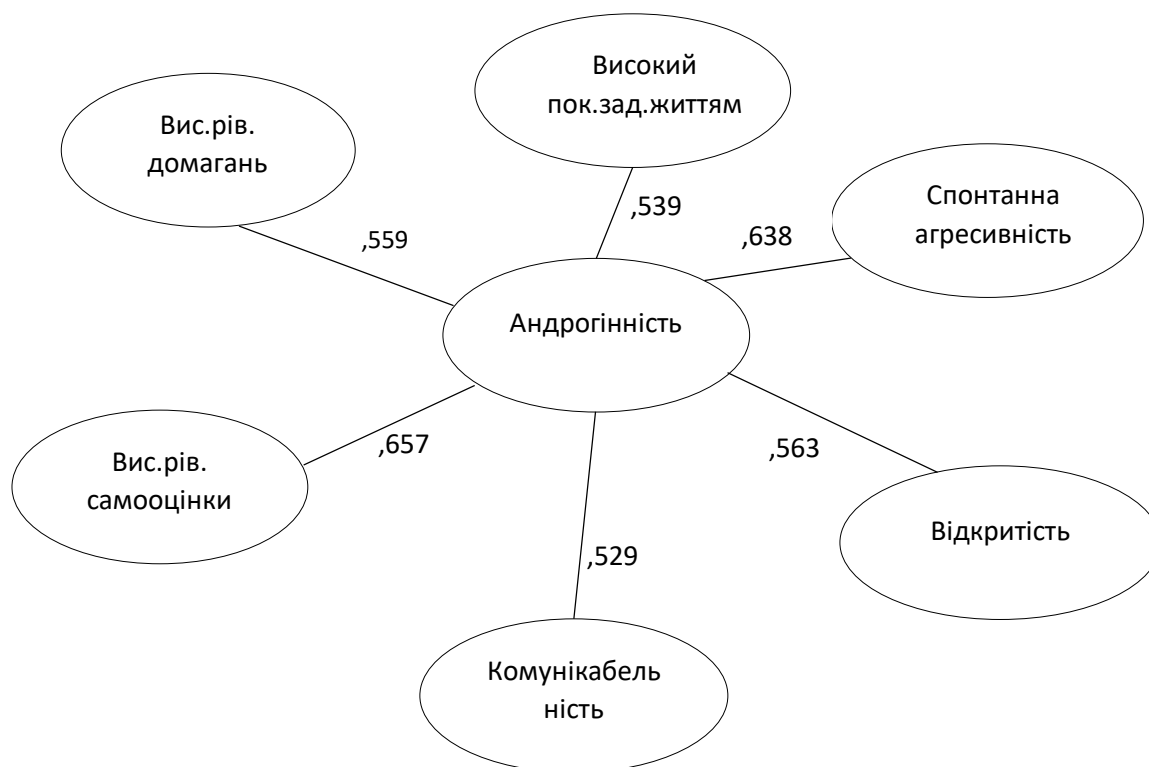

Рис. 2.8 – кореляційна плеяда зав'язків андрогінності

Кореляційні зв'язки показника андрогінності з іншими показниками можуть бути такими:

Високий показник задоволеності життям: Існує можливість позитивного зв'язку між андрогінністю та високим рівнем задоволеності життям. Особи з більш вираженими андрогінними рисами можуть бути більш адаптивними та пристосованими до життєвих ситуацій, що сприяє їхньому загальному задоволенню життям.

Дуже високий показник задоволеності життям: Аналогічно до попереднього показника, може існувати позитивний зв'язок між андрогінністю та дуже високим рівнем задоволеності життям.

Високий рівень домагань: Можливий позитивний зв'язок між андрогінністю та високим рівнем домагань. Особи з більш вираженими андрогінними рисами можуть мати схильність до більшої впевненості в собі та бажання досягти високих результатів у житті.

Високий рівень самооцінки: Існує можливість позитивного зв'язку між андрогінністю та високим рівнем самооцінки. Особи з більш вираженими андрогінними рисами можуть мати більшу впевненість в собі та своїх можливостях.

Комунікабельність: Можливий позитивний зв'язок між андрогінністю та комунікабельністю. Особи з більш вираженими андрогінними рисами можуть бути більш відкритими та екстравертованими у спілкуванні з іншими.

Спонтанна агресивність: Існує можливість, що андрогінність може мати певний зв'язок з рівнем спонтанної агресивності, проте цей зв'язок може бути складним і залежить від інших факторів, таких як культурні та соціальні чинники.

Відкритість: Існує можливість позитивного зв'язку між андрогінністю та відкритістю. Особи з більш вираженими андрогінними рисами можуть бути більш схильними до нових досвідів та ідей.

Андрогінні особистості можуть виявляти впевненість у собі, спираючись на широкий спектр гендерних рис, бути більш ефективною в комунікації, оскільки має можливість виражати себе різноманітними способами, використовуючи як чоловічі, так і жіночі аспекти. Енергійність та рішучість андрогінної особистості, яка може виявлятися у спонтанних агресивних проявах. Андрогінна особистість може бути відкритою для різних ідей, досвіду та новаторських підходів, використовуючи широкий спектр гендерних ролей.

Ці характеристики можуть вказувати на гнучкість і адаптивність андрогінної особистості в різних сферах життя. Важливо враховувати, що гендерна ідентичність та вираження ролей є динамічними концепціями, і індивідуальні варіації можуть бути значними.

Висновки до другого розділу

На основі теоретичного аналізу нами було встановлено основні особливості гендерної ідентичності жінок та підібрано методики, зокрема такі:

опитувальник с. Бем, дослідження самооцінки за методикою Дембо-Рубінштейн, шкала задоволеності життям, особистісний опитувальник «FPI». У дослідженні особливостей гендерної ідентичності жінок взяли участь 60 жінок, віком 28-35 років.

Фемінність виявлено у 39% досліджуваних жінок, маскулінність у 28% та андрогінність у 33% респонденток. Також виявлено високий рівень задоволеності життям у жінок. Високі значення виявлені у показниках: спонтанна агресивність, дратівливість, комунікабельність, врівноваженість, відкритість, інтроверсія, маскулінність. Найбільше у досліджуваних переважає середній та низький рівні домагань та самооцінки.

З метою виявлення взаємозв'язків показників гендерної ідентичності із можливими чинниками її формування, нами було здійснено кореляційний аналіз (Спірмена). Показники фемінності мають кореляційні зв'язки із такими показниками: високий показник задоволеності життям, дуже високий показник задоволеності життям, високий рівень домагань, середній рівень самооцінки, дратівливість, комунікабельність, відкритість.

Показники маскулінності мають кореляційні зв'язки із такими показниками: високий показник задоволеності життям, дуже високий показник задоволеності життям, високий рівень домагань, високий рівень самооцінки, комунікабельність, спонтанна агресивність, реактивна агресивність.

Показники андрогінності мають кореляційні зв'язки із такими показниками: високий показник задоволеності життям, дуже високий показник задоволеності життям, високий рівень домагань, високий рівень самооцінки, комунікабельність, спонтанна агресивність, відкритість.

ВИСНОВКИ

Сучасне українське суспільство націлене на вступ до європейського співтовариства. Процеси в усіх сферах життя створюють умови для розвитку особистості відповідно до вимог Європейського освітнього простору та впровадження гендерних підходів у формуванні молодого покоління. Зростає потреба в створенні більш толерантного та відкритого ставлення до різних форм та типів гендерної репрезентації, щоб забезпечити належні умови для розвитку кожної особи як індивіда.

Гендерна ідентичність може розглядатися в широкому і вузькому розумінні. У вузькому розумінні вона збігається зі статевою ідентичністю, означаючи усвідомлення та переживання особою своєї статевої приналежності. У широкому розумінні гендерна ідентичність є багатокомпонентним утворенням, що включає різні гендерні характеристики особистості, базову статевою ідентичність, психологічні риси маскулінності та фемінінності, гендерні стереотипи та уявлення, формування сексуальних уподобань та сексуальну орієнтацію, а також особливості соціального досвіду та виховання, пов'язані із засвоєнням соціальних ролей. Сучасна жінка володіє не лише фемінінними якостями, але часто також проявляє маскулінні риси, які традиційно вважалися чоловічими. Вона представляє собою сильну особистість, здатну вирішувати різноманітні проблеми та брати на себе відповідальність за виконання складних завдань.

За результатами дослідження виявилось, що 39% учасниць мали виражену фемінінність, 28% - маскулінність, а 33% - андрогінність. Також було помічено високий рівень задоволеності життям серед жінок. Вони також виявили високі значення у таких показниках, як спонтанна агресивність, дратівливість, комунікабельність, врівноваженість, відкритість, інтроверсія та маскулінність. Більшість учасниць мали середні або низькі рівні домагань та самооцінки.

Ми здійснили кореляційний аналіз (Спірмена), щоб виявити зв'язки між показниками гендерної ідентичності та іншими чинниками. Показники

фемінності мають зв'язки з високим рівнем задоволеності життям, домаганнями, самооцінкою, дратівливістю, комунікабельністю та відкритістю. Показники маскулінності корелюють з високим рівнем задоволеності життям, домаганнями, самооцінкою, комунікабельністю, спонтанною та реактивною агресивністю. Показники андрогінності також мають зв'язки з високим рівнем задоволеності життям, домаганнями, самооцінкою, комунікабельністю, спонтанною агресивністю та відкритістю.

Для успішної гендерної ідентифікації жінки перш за все необхідно впроваджувати гендерну культуру, оскільки від цього залежать зміни в індивідуальній свідомості громадян. Це сприяє розширенню гендерного спектру в сприйнятті ролей чоловіка і жінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Астахов В. М. Репродуктивна поведінка та гендерна ідентичність: нові виміри сьогодення. Особистісні та ситуативні детермінанти здоров'я. Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Вінниця, 22 листопада 2019 року): матеріали і тези доповідей / за заг. ред. проф. О. В. Бацилевої. Вінниця, 2019. С. 10-12.
2. Богдан Ж., Мовчан Я. Гендерна психологія : навчально-методичний посібник. Харків: Друкарня Мадрид, 2021. 155 с.
3. Васильченко О.І. Соціально-педагогічні умови формування гендерної культури студентів університету : автореферат кандидата пед. наук : спец. 13.00.05. Київ, 2015. 26 с.
4. Войтовська А. І. Гендерні стереотипи сучасної студентської молоді. Соціальна робота: від теорії до практики: кол. монографія / авт. кол.: І. В. Албул, О. Д. Балдинюк, Н. М. Коляда та ін. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2016. С. 56–65.
5. Гендерна освіта і виховання студентської молоді в процесі соціалізації: теорія та практика: монографія / С. Я. Харченко, С. М. Гришак, Н. С. Шабаєва. Луганськ: Вид-во ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2013. 258 с.
6. Гендерна психологія : Навч. посіб / Т. В. Говорун, О. М. Кікінеджи. Київ: Вид. центр "Акад.", 2004. 307 с.
7. Гендерні стандарти сучасної освіти: збірка рекомендацій. Частина 1. ПРООН. Київ, 2010. 303 с.
8. Говорун Т. В. Гендерний дискурс в психологічній науці та педагогічній практиці / Т. В. Говорун, О. М. Кікінежди // Психологічний часопис. 2016. № 1. С. 41-55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psch_2016_1_6.
9. Голованова Т. П. Гендерний аудит як інструмент забезпечення гендерної рівності в освіті. Педагогіка вищої школи: досвід і тенденції розвитку. Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 жовтня 2022 року, м. Запоріжжя). Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2022. С. 7-9. 44

10. Голованова Т. Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти як відгук на європейську інтеграцію України/ Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи. Збірник тез доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (20 квітня 2023 року, м. Запоріжжя) / за заг. ред. Л. О. Сущенко. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2023. 215 с. С.49-52.

11. Головач Л. Гендерна ідентичність підлітків. Збірник матеріалів науковопрактичної конференції «Гендерна освіта — ресурс розвитку паритетної демократії», Київ, 2011. С. 649-650.

12. Горностай П.П. Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності. Основи теорії гендеру. Київ: „К.І.С.”, 2004. С.132-156 14. Гук Л. В. Формирование модели гендерно-сбалансированных отношений. Гендер : реалії та перспективи в українському суспільстві. Матли Всеукр. наук.-практич. конф. (м. Київ, 11-13 грудня 2003р.). Київ: ПЦ "Фоліант", 2003. С. 279-282.

13. Гохіна Н. Взаємозв'язок гендерних стереотипів з розвитком гендерної ідентичності. Психологічний інструментарій розвитку лідерського потенціалу сучасної молоді: теорія і практика: зб. наук. пр. наук.-практ. конф., 12 жовтня 2021 р. / заг. ред. ОГ Романовський; Нац. техн. ун-т" Харків. політехн. ін-т". Харків: НТУ" ХП", 2021. С. 51-53.

14. Гендерна соціалізація молодших школярів: навч.-метод. посіб. / В. П. Кравець, Т. В. Говорун, О. М. Кікінеджи. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2011. 191 с.

15. Дороніна Т., Щербина І. Гендерна культура: сутність феномену та структурні складові в педагогічному аспекті. Теорія і практика професійного становлення особистості в соціокультурному просторі: Монографія. Дніпропетровськ : Акцент ПП, 2014. С. 208–222.

16. Жидкова О. О. Проблеми становлення гендерної ідентичності особистості. Impact of COVID-19 Pandemic on Development of Modern World: Threats and Opportunities: Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical

Internet Conference, September 21–22, 2022. Діденко С. В. Психологія сексуальності та сексуальних стосунків. Київ : Арістей, 2003. 309 с.

17. Карнаух Л. П. Особливості впливу батьківсько-дитячих взаємин на формування гендерної ідентичності старших дошкільників. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини. 2017. № 57. С. 241–247

18. Кикиш О. Ю., Періг І. М. Особливості гендерної ідентичності в ранньому юнацькому віці в неповній сім'ї. Актуальні задачі сучасних технологій : зб. тез доповідей міжнар. наук.-техн. конф. Молодих учених та студентів, (Тернопіль, 27–28 листопада 2019.). 2019. С. 120-121.

19. Кікінеджи О. М., Кізь О. Б. Формування гендерної культури молоді: науково-методичні матеріали до тренінгової програми : навч. посіб. Тернопіль : Богдан, 2009. 160 с.

20. Кікінежди О. Психологічні детермінанти гендерного самовизначення особистості в умовах соціально-психологічної трансформації українського суспільства. Вісник Львівського університету. Серія: Психологічні науки. 2017. Вип. 1. С. 58-67. [URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlups_2017_1_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlups_2017_1_9).

21. Кізь О. Моделі конструювання гендерної ідентичності жінки в сучасній Україні. Незалежний культурологічний часопис „І”. 2003. № 27. С. 37-58.

22. Кізь О. Сексизм у ЗМІ: протидіючи комунікативному потоці. Зб. наук. праць Донецького державного університету управління. Серія "Спеціальні та галузеві соціології". Донецьк: Вебер, 2007. Вип. 3 [URL:http://www.genderstudiesukraine.org/ukr/F14ukr.html](http://www.genderstudiesukraine.org/ukr/F14ukr.html).

23. Кравець В. П. Педагогіка та психологія : гендерний аспект : навч. посібник / В. П. Кравець, О. М. Кікінежди. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2004. 124 с.

24. Кравець В.П. Гендерна педагогіка. Тернопіль: „Джура”, 2003. 416 с.

25. Куравська Н. В. Гендерні стереотипи як джерело гендерної дискримінації та сексизму. Збірник наукових праць: психологія. 22-ге вид. 2018. С. 55–62. 56
26. Логвінова Д.В. Гендерні стереотипи старшокласників про соціальні ролі // Вісник Харківського Національного університету імені В.Н. Каразіна. Збірник наукових праць. Серія: Психологія. №702. Випуск 34. Харків 2005. С. 100-104.
27. Мачуська І. Міжособистісне спілкування підлітків / І. Мачуська // Шкільний світ. – 2007. – Трав. (№ 17). – С. 1 – 11.
28. Мельник Т. 50/50 : Сучасне гендерне мислення : словник / Т. Мельник, Л. Кобелянська. Київ: К.І.С., 2005. 280 с.
29. Методики для психологічного дослідження вивчення гендерних особливостей особистості. Доступний з: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/105002/1/Bespanskaja2.pdf>.
30. Москаленко В. В. Соціалізація особистості : монографія. Київ : Фенікс, 2013. 540 с.
31. Москаленко В. Гендерна культура суспільства. Гендерні норми. Соціальна психологія. URL: http://bookbrains.com/book_420_chapter_154_%3Cspan_stylefont-size:12.0pt;. 26. Основи культури гендерної рівності: навчальний посібник / за ред. О. Семиколєнєвої. Київ: Ніка-Центр. 2010. 176 с.
32. Мудрик А. Б. Гендерна компетентність особистості: теорія, діагностика, розвиток : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2014. 204 с.
33. Основи теорії гендеру: навчальний посібник / за ред. М.М Скорик. Київ: «К.І.С.», 2004. 536 с. URL: http://gender.at.ua/_ld/1/186_osnovy_teorii_g.pdf.
34. Підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей. Гендер для медій. За ред. М. Маєрчик, О. Плахотнік, Г. Ярманової. Київ: Критика, 2013. 220 с
35. Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022– 2024

роки з її реалізації. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text>

36. Стрельник О. Освіта як фабрика смислів: від статево-рольового підходу до гендерно-чутливих змін. URL: <https://genderindetail.org.ua/seasonopic/gender-aftereuromaidan/osvita-yak-fabrika-smisliv-vid-statevo-rolovogopidhodu-do-gendernochutlivih-zmin-1341286.html> (дата звернення: 22.04.2023).

37. Терзі П. П. Формування гендерної культури студентів вищих технічних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2007. 236 с.

38. Ткалич М.Г. Гендерна психологія: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2011. 248 с.

39. Феноменологія морального розвитку особистості: детермінація, механізми, генезис: монографія / під ред. Р. В. Павелківа, Н. В. Корчакової. – Рівне: Волин. обереги, 2009. – 368 с.

40. Формування у молоді гендерно-відповідальної поведінки (на прикладі українських ВНЗ): навч. посіб. - збірник кращих практик/ За заг. ред. Н. Світайло. - Суми: Вид-во РА "Хорошие люди", 2013. 210 с.

41. Цокур О. Формування гендерної культури майбутніх фахівців упродовж їхньої професійної підготовки у вищому навчальному закладі: аналіз концептуальних засад дослідження проблеми. Гендерна освіта – ресурс розвитку паритетної демократії : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. Тернопіль ; Київ, 2011. С. 244–246

42. Шабаєва Н. С. Ключові проблеми гендерної соціалізації студентської молоді. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2018. № 1(1). С. 172-178. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2018_1\(1\)_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2018_1(1)_24).

43. Шлєіна, Людмила Гендерна культура студентської молоді в умовах закладу вищої освіти. Молодь і ринок, 3 (20). 2018. С. 176-180. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/9439/>.

44. Щотка О. П. Гендерна психологія : навч. посіб. Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2019. 357 с.
45. Becker J. C., Wagner U. Doing gender differently? The interplay of strength of gender identification and content of gender identity in predicting women's endorsement of sexist beliefs. *European Journal of Social Psychology*. 2009. Vol. 39. P. 487–508. doi: 10.1002/ejsp.551
46. Bem S. L. *The lenses of gender: transforming the debate on sexual inequality*. New Haven : Yale University Press, 1994. 256 p.
47. Burn S. M. *The social psychology of gender*. New York : McGraw-Hill Education, 1996. 232 p.
48. Burn Sh. *The Social Psychology of Gender*. 1st ed. McGraw-Hill Humanities, 1995. 233 p. 5. Cameron J. E., Lalonde R. N. Social identification and gender related ideology in women and men. *British Journal of Social Psychology*. 2001. Vol. 40. P. 59–77. doi: 10.1348/014466601164696
49. Condor S. Sex role beliefs and “traditional” women: feminist and intergroup perspectives. *Feminist Social Psychology: Developing Theory and Practice* / ed S. Wilkinson. London: Open University Press, 1986. P. 97–118.
50. Egan S. K., Perry D. G. Gender identity: a multidimensional analysis with implications for psychosocial adjustment. *Developmental Psychology Journal*. 2001. Vol. 37. P. 451–463. doi: 10.1037/0012-1649.37.4.451
51. Henderson-King D. H., Stewart A. J. Women or feminists? Assessing women's group consciousness. *Sex Roles*. 1994. Vol. 31. P. 505–516. doi: 10.1007/BF01544276 15 Загальна психологія. Історія психології
52. Marecek J., Crawford M., Popp D. On the construction of gender, sex, and sexualities. *The Psychology of Gender* / eds A. Eagly, A. E. Beall, R. J. Sternberg. New York, NY : Guilford, 2004. P. 192–216.
53. Matsumoto D., Juang L. *Culture and psychology*. Boston : Cengage Learning, 2015. 523 p. 25. Money J., Ehrhardt A. A. *Man & woman, boy & girl : gender identity from conception to maturity*. Northvale : Jason Aronson, 1996. 309 p.

54. Pokorna - Ignatowicz K. Medialny obraz rodziny i płci : Krakow : Oficyna Wydawnicza AFM, 2012. 214 s.
55. Role płciowe: socjalizacja i rozwój : M.Chomczyńska-Rubacha: Łodz : WWSHE, 2006. 182 s. 57
56. Understandings of gender continually evolve. In the course of a person's life, the interests, activities, clothing and professions that are considered the domain of one gender or another evolve in ways both small and large. Gender Spectrum. URL: <https://genderspectrum.org/articles/understanding-gender>
57. Unger R. K. Toward a redefinition of sex and gender. American Psychology. 1979. Vol. 34. P. 1085–1094. doi: 10.1037/0003-066X.34.11.1085